

ERZURUMLU MUTASAVVIF HALK ŞAİRİ ZİKRÎ

Zikrî: Mystic Folk Poet of Erzurum

Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN*

ÖZET

XX. yüzyılın mutasavvıf halk şairlerinden biri olan Zikrî'nin asıl adı Abdulgani Oğuz'dur. 1873 yılında Erzurum'un Oltu ilçesine bağlı Çamlıbel köyünde doğmuştur. Dinî ve tasavvufî eğitim almış olan Zikrî, yaşamını Erzurum ve çevresindeki köylerde geçirmiştir. Zikrî'nin şiirleri genellikle sözlü gelenek içinde yayılmıştır. Şiirlerinin tümünün yer aldığı bir kitap mevcut değildir. Ancak farklı kaynak kişilerde müstakil kâğıtlara yazılmış olarak bulunmaktadır. Şairin elimizde bulunan 52 şiirinden hareketle onun dinî ve tasavvufî konuları aynı yoğunlukta ve iç içe geçmiş olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Koşma biçimindeki şiirlerinde sade bir halk dili kullanmasına karşılık gazel ve murabбалarında Arapça ve Farsça kelimelerin, dinî ve tasavvufî kavramların yoğunlaştığı görülür. Zikrî 1939'da vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halk şairi, tasavvuf, şiir, Erzurum

ABSTRACT

Real name of Zikrî is Abdulgani Oğuz. He was born in 1873. He started his education in his village and continued in the city of Erzurum. Then he received Islamic mysticism education. He cited poems on subject of religion and Sufism. He received nickname "Zikrî." He wanted to collect his poems in a book. However, such a book is non-existent now. His poems spread in oral tradition. Zikrî died in 1939.

Key Words

Folk poet, poem, mysticism, Erzurum

GİRİŞ

A. Yazılı Kaynaklarda Zikrî

XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yarısında Erzurum'da yaşamış olan ve halk arasında şiirlerine sıkça rastlanan mutasavvıf halk şairi Zikrî hakkında yazılı kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.

Zikrî'nin adına rastlanan en eski yayın, 1946 yılında neşredilen Erzurum Halkevi dergisidir. Bu dergide 1946 yılının Şubat ayı ortalarında Erzurum Halkevi'nin düzenlediği Erzurum Şairleri Gecesi'nden bahsedilmekte ve bu programda Necati Öner'in Zikrî (Abdulgani)'ye ait bir şiiri okuduğu belirtilmektedir. (*Erzurum Şairleri Gecesi*, 1946: 57-58)

H. Basri Erk'in 1947 yılında yayımladığı *Erzurumlu Bilginler* adlı eserin ön sözünde ise birinci fasikülden sonra yayımlanacak fasiküllerde yer alacak

şairler arasında Zikrî de söz konusu edilmektedir (Erk 1947: 4). Ayrıca kitabın arka kapağında Erzurumlu bilginler serisinde yer alacak şairler arasında Zikrî'nin de adı geçmektedir.

1972'de yayımlanan Zeki Başar'ın *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları* adlı eserinin altıncı bölümünde "Ölümlle İlgili Destanlar, Ağıtlar" başlığı altında Zikrî'nin bir şiirine yer verilmiştir (Başar 1972: 258-259).

Zikrî'yi genel anlamda tanıtmayı amaçlayan ilk müstakil yazı, Sıtkı Aras tarafından kaleme alınmıştır. Aras, 1990 yılında yayımladığı bir yazısında Zikrî'nin kısa yaşamöyküsüne değinerek şiirlerinden örnekler ortaya koymuş ve uzmanların konuyla ilgilenmesi yönündeki dileklerini ifade etmiştir (Aras 1990: 17-22).¹

1999 yılında yayımlanan *Erzurum Şairleri* adlı eserde ise Sıtkı Aras'ın anı

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum. duzgun@atauni.edu.tr

lan yazısındaki biyografik bilgiler aktarılmış ve şairin iki şiirine yer verilmiştir (Kasır 1999: 182-184).

B. Derleme Çalışmaları

1983 yılında Zikrî adlı bir şairin varlığı tarafımızca öğrenildiğinde yoğun bir derleme çalışmasına başlanmış, söz konusu şairle görüşme olanağı bulan veya onun hakkındaki halk rivayetlerini bilen kaynak kişilerle görüşülmüş, böylece az da olsa birtakım bilgilere ulaşılmıştır. Bu kaynak kişilerden ilki olan Erzurum-Ilıca-Kavaklıdere köyünden Halil Yazıcı, Aralık 1983'te şairin iki şiirini vermiştir. 1985 yılında Ilıca-Beypınarı köyünden Mehmet Karagöz, Naim Karagöz ve Hayrettin Uzunoglu ile, 1986'da ise Ilıca ilçesinde oturan İsmail Kuluş ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde Zikrî'nin hayatı ve hakkında anlatılan birtakım menkıbelerle ilgili bilgiler elde edilmiştir. Aralıkla yapılan derleme çalışmalarından sonra 7 Ağustos 1992 tarihinde Mehmet Karagöz'de bulunan ve Karagöz'ün kendisine ait bozuk bir eski harfli yazıyla yazılmış olan defterdeki 52 şiirin fotokopisi yoğun ısrarlar sonucunda temin edilmiştir. Ayrıca Mehmet Karagöz'de bulunan ve Zikrî'nin kendi el yazısıyla kaleme alındığı belirtilen şiirlerin yer aldığı 9 sayfalık bir metnin fotokopisi alınmıştır.

1996 yılında Zikrî'nin hayatta olan tek oğlu Abdülkerim Oğuz ile görüşülmüş, ayrıca Sıtkı Aras'ta bulunan ve yeni harflerle yazılmış olan bir defter incelenmiş, elimizde bulunan diğer şiirlerle karşılaştırılarak nüsha farkları belirlenmiştir. 11 yıl aradan sonra, Şubat 2007'de Zikrî'nin oğlu Abdülkerim Oğuz ile tekrar görüşülerek şairin yaşamöyküsü ile ilgili bazı ayrıntılar hakkında bilgi edinilmiştir.

Bu araştırmada, yukarıda belirtilen çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler aktarılacak, elimizde bulunan şiir metinlerinden hareketle şairin sanatı ele

alınacak ve şiirlerinden örneklere yer verilecektir.

I. HAYATI

Asıl adı Abdulgani olan halk şairi Zikrî, bugün Erzurum'un Oltu ilçesine bağlı olan Çamlıbel (Ardos) köyünde doğmuştur. Zikrî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Halk rivayetleri onun 63 yıl yaşadığını iddia eder. Ölüm yılından (1939) 63 yıl geriye gidildiğinde 1876 yılına ulaşılır. Ancak, Zikrî'nin bir şiirinde yer alan "Doksandır tevellüt altmış bir yaşım" dizesinden hareketle onun H.1290/M.1873-1874 yılında doğduğunu söylemek mümkündür.

Küçük yaşlarda köyünde dini öğrenime başlayan Zikrî, hocasının referansıyları Erzurum'da Kurşunlu Medresesi'nde öğrenimini sürdürür. Öğrenimini tamamladıktan sonra Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı Sanamer köyünde imamlık görevine başlar. Kendi köyünden bir kızla evlenir. Sanamer'de imamlık yaptığı yıllarda o köyde oturan Rıfai şeyhi Hacı Ahmet Baba'ya intisap eder. Hacı Ahmet Baba'nın ölümünden sonra Rıfai geleneğinin temsilcisi olarak yaşamını sürdürür ve öğrenciler yetiştirir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında eşi ve oğlunun da aralarında bulunduğu on bir yakınının kısa aralıklarla ölümü, şairi derinden etkiler. Sanamer köyünden ayrıldıktan sonra Ilıca-Canören, Aşkale-Küçükgeçit, Ilıca-Tebrizcik ve Ağaver, Erzurum-Merkez-Çiftlik köylerinde de imamlık yapar. 1935 yılının Mayıs ayında Ilıca-Beypınarı (Öznü) köyünde imamlık görevine başlar. Soyadı kanununun ardından Oğuz soyadını alır. İlk eşinin ölümünden sonra iki kez daha evlenen ve bu evliliklerinden İkisi kız, üçü erkek olmak üzere beş çocuk sahibi olan Zikrî, Ağustos 1939'da Beypınarı köyünde vefat eder.

Ölümünden sonra Tebrizcik, Çiftlik ve Beypınarı köylüleri Zikrî'nin naşını kendi köylerinde defnetme çabalarını

ortaya koymuşlar, sonuçta Zikrî, Beypınarı mezarlığına defnedilmiştir. Şairin ölümünden birkaç yıl sonra öğrencilerinden Vehbi Efendi, mezar taşlarını Erzurum-Merkez-Alacasirt köyünden Kâzım Usta'ya yaptırmıştır.

Mezarın baş kısmındaki taşın dışarıya bakan yüzünde eski harflerle şu kayıt vardır:

Hüve'l-hayyü'l-baki

Lailahe illallah Muhammediün resulullah

El-merhumü'l-mağfur Narman'ın Ardos köyünden² Tarikat-ı Rıfai hulefasından Öznü İmamı Şeyh Abdulgani Efendi'nin Ruhü için el-fatiha

Ağustos Rumi 1355

Aynı taşın iç kısmında şu şiir yazılmıştır:

*Müznib-i biçareyim derdime derman ey Huda
Sen heremler kânısın etme lutfundan cüda
Geçti dünya geldi uhra oldu can tenden cüda
Kıl şefa'at destgîr ol ya Muhammed Ahmeda
Der-i dergâhına geldi bu Zikrî kemter geda*

1939

Kabrin kibleye bakan yan taşına ise şu iki beyit kaydedilmiştir:

*Dilimde tevhidin ya Rab
Bihamdillah bu ihsana
Bu cism-i uryanım tozu
Yol oldu vuslat-ı yare*

II. ŞİİRLERİ

Sanamer köyünde görev yaptığı ve tasavvuf kültürüyle tanıştığı yıllarda şiir yazmaya başlayan Zikrî'nin şiirlerini toplu halde içeren bir esere rastlanmamıştır. Kendisi tarafından müstakil kâğıt parçalarına yazılan şiirlerin ölümünden sonra sevenleri arasında paylaşıldığı ileri sürülmektedir. Onun şiirleri çoğunlukla sözlü gelenekte yaşatılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Elimizde bulunan 52 şiir, yukarıda belirtildiği gibi Mehmet Karagöz'ün kişisel cep defterinden alınmıştır. Yine Mehmet Karagöz'den temin edilen ve Zikrî'nin kendi el yazısıyla kaleme alınmış olan 11 şiirin fotokopisi de

elimizdedir. Bu 11 şiir, söz konusu cep defterinde de mevcuttur.

Bir şiirinin "Besmeleyle başladım divanıma ben ibtida" biçimindeki ilk dizesinden ve bir başka şiirindeki "Ey didelerim defter-i divanıma bir bak" dizesinden şairin geleneğe uygun bir divan tertip ettiği yahut bunu gerçekleştirme-ye çalıştığı anlaşılmaktadır.

A. Biçim Yönünden

Zikrî'nin şiirlerinin tümünde hece vezni kullanılmakla birlikte bazı şiirlerinde karşımıza çıkan aruzlu mısraların çokluğu düşündürücüdür. Şiir bütünlüğü halinde aruz vezninin görülmemesi, sözlü gelenek içinde yayılan manzumelerin birtakım değişikliklere uğradığı ihtimalini düşündürmektedir. Ancak, Zikrî'nin kendi el yazısıyla ortaya konulan şiirlerde de aynı hataların varlığı bu ihtimali zayıflatmaktadır. Şiirlerin tümü göz önünde bulundurulduğunda Zikrî'nin klasik şairleri okuduğu, önemli düzeyde bir aruz kültürüne sahip olduğu, ancak aruzu şiirlerine uygulamak konusunda özel bir itina göstermediği anlaşılmaktadır.

Zikrî'nin şiirlerinin üçü beyitler, diğerleri dörtlükler hâlinde yazılmıştır. Beyitler halinde yazılanlar, gazel nazım biçimindedir. Dörtlükler hâlinde yazılan 22 şiir, divan şiiri nazım biçimlerinden "murabba" veya âşık tarzı şiir içinde "divani" olarak adlandırılan nazım biçimi özelliklerine sahiptir. Dörtlükler hâlinde yazılan 27 şiir ise "koşma" nazım biçimindedir.

B. İçerik Yönünden

1. Tema

Zikrî, tasavvufun temel ilkelerini aktarmak için şiiri bir araç olarak kullanmakla birlikte azımsanamayacak ölçüde lirik söyleyişiyle estetik kaygıya da öne çıkarır. Böylece mesajını verirken kuru ve didaktik olmaktan uzaklaşır.

İyi bir tasavvuf eğitimi alan, bu nedenle ilahî aşkı şiirlerinin ana eksenine

oturtan şair, bunu tasavvufun bilinen kuralları çerçevesinde dikkatlere sunar.

“Tanrıya ulaşma yolunda nefis terbiyesini gerçekleştirme” biçiminde özetlenebilecek tasavvufi görüş, Zikrî'nin şiirlerinin tümüne egemen durumdadır. İyi bir nefis terbiyesinin ardından ortaya çıkması beklenen “insan-ı kâmil” modeli, sıklıkla şiirlerinde yansımaları bulur. “İnsan-ı kâmil” hedefine ulaşabilmek için çeşitli öneriler ortaya koyan şair, öncelikle yaratıcının sıkça anılmasını gerekli görür:

*Zikrî'yi Zikrînden ayırma bir dem
Gönlümü meşgul kul zikir ile her dem*

biçiminde Tanrı'ya yakarır. Sülûk yolunda salikin katlanması gereken sıkıntılardan sürekli bulunacağını belirtir.

*Hiç var mı alemde aşık-ı safa
Bir dem safa bulsa gelir bin cefa*

dizeleri, tasavvuf yolunu seçerek olgun insan olma yolunda yürüyenlere yapılan bir hatırlatma niteliğindedir.

Şair, alçak gönüllü olmayı da “olgun insan”ın kaçınılmaz özelliklerinden biri olarak kabul eder:

Zikriya setredip aybın kemalat eyleme izhar.

Zikrî, Tanrıya ulaşmak için varlıktan sıyrılmayı, masivadan kurtulmayı, ciğeri aşk ateşiyle yakmayı önerir.

*Varlığın terk edip olanlar üryan
Aşkın ateşiyle ciğerin büryan*

*Soyundur varlıktan et beni üryan
Kul aşkın narıyla ciğerim büryan*

ve

Zikrî aşk oduyla ciğerin dağla

dizelerinde bu endişeyi dile getirir. Masivanın gönüldeki yansımaları şöyle değerlendirir:

*Kiminin gönlüne verir masiva zulmet dolar
Kiminin gönlü münevver nur-ı iman eyleşir*

Şair, kimi kez bu düşüncüyü şiirlerinde “ben” duygusunu ortadan kaldır-

mak biçiminde ortaya koyar: “Ben benim benliğimi terk eyledim her ne ki var.”

“Kuran kurmuş bu eyvanı, seni ol eylemiş mihman” dizesiyle insanın bu dünyada bir konuk olduğunu ileri süren Zikrî, bu geçici dünyada ortaya konulan davranışlardan dolayı bir sorgulamanın söz konusu olacağını hatırlatır. Öte dünya ile ilgili olarak Mahşer, Ruz-ı Mahşer Ruz-ı ceza, Cennet, Cehennem, Ravza, Tuba, Kevser, Huri, Gılman gibi kavramlara yer verir:

Ya Rab ruz-ı mahşer kulma mükedder

***

*Lutfeder cennetlerini cümleten mü'minlere
Kamu mü'min hür ile gılman ile bulur safa*

Zikrî'ye göre gönül, aşka burhan, üç yüz altmış şehre sultan, hükmünü ilan eden mühr-i Süleyman, sırr-ı Sübhan, tavafgâh-ı Huda, beyt-i Rahman, deryayı ummandır.

Zikrî, yaratıcıyı; Allah, Rahman, Rahim, Rezzak, Hak, Huda, Rab, Mevla, Hazret, Sübhan adlarıyla ve cenab-ı kibriya, şahlar şahu, kemterler reh-nüması gibi sıfatlarla anar. Hz. Muhammed'den ise çoğunlukla nur-ı Ahmed, cenab-ı Ahmed biçiminde bahseder. Hz. Muhammed'in ashabına ve ailesine de şiirlerinde yer verir. Dört halifeyi “çar-yar-ı bâ-safa” biçiminde anar.

Dinî-tasavvufi halk şiirinin en belirgin özelliği olarak kabul edilen “hem dinî, hem tasavvufi öğeleri bir arada ve iç içe bulundurma” tavrı Zikrî'nin şiirlerinde de açık bir biçimde ortaya çıkar. Şair, aşkın yanında zühd ve takvaya da önem verir. Rindane söyleyişlerden uzaktır. Mistisizmi, dinî inançlar içinde eriterek bazen yan yana, bazen iç içe bir görünüş içinde sunar. Şiirlerinde Allah ve peygamber sevgisi, ibadetin önemi vurgulanırken yer yer belli başlı tasavvufi kavramlara da başvurulur. Zikir, sabır, şükür, aşk, tevekkül, mürşit, can gibi terimlere sıkça rastlanır.

Zikrî'nin şiirlerinde devir nazariyesini açıklayan veya hatırlatan mısralara sıklıkla rastlanır. Özellikle,

*Ayn-ı hidayettir lutfun ezeli
Bildim bu dünyaya gelmezden evvel*

dizeleriyle başlayan kısa şiirde devir nazariyesinin temel kavramları levh, alem-i ervah, elestü, alem-i vücut, entemut, mürşid-i kâmil biçiminde sıralanarak bir tür devriye örneği ortaya konulmuştur.

2. Dil ve Üslup

Hayatını daha çok köy çevrelerinde sürdüren ve tasavvuf geleneği içinde yer alan Zikrî'nin şiirlerinde kullandığı dil ve üslup iki koldan beslenmiştir. Anonim halk şiiri ve âşık tarzı içinde yaygınlık kazanmış olan koşma biçimindeki şiirlerinde şairin sade bir halk dili kullandığı görülür. Bu şiirlerde halkın duyuş ve düşünüş tarzını daha fazla hissetmek mümkündür. Divan şiirinde kullanımı yaygınlık kazanan gazel ve murabba biçimindeki şiirlerinde ise dilin biraz ağırlaştığı, Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunlaştığı görülür. Bu şiirlerde aruzu andıran veznin yanı sıra dinî ve tasavvufî kavramların çokluğu da dikkat çeker. Yoğun divan ve tekke şiiri etkisi, birtakım iktibas ve telmihleri de beraberinde getirir.

a. İktibaslar

Ayetler: Başlıca amacı tasavvuf düşüncesini şiir yoluyla ifade etmek olan Zikrî, şiirlerinde çok sayıda iktibasa yer vermiştir. Bunlardan lafzi olanların tümü yarım iktibas biçimindedir. Manevi iktibaslar ise hem yarım, hem tam olarak karşımıza çıkar. Ayetlerden yapılan iktibas örnekleri:

1. *Alleme'l-esma:* "Ve alleme âdeme'l-esma'e küllehâ..." "Allah Adem'e bütün isimleri öğretti..." (Bakara, 31)

Zikrî, bu iktibasa şu dizelerde yer verir:

*Ararken seherde gönül levhinde
Okudum alleme'l-esmayı buldum*

***

*Isteyene ol verir alleme'l-esmadan haber
Hükümünü ilan eden mühr-i Süleymandır gönül*

2. *Elestü:* "Elestü birabbiküm kalû belâ..." "Ben sizin rabbiniz değil miyim (dedi). (Onlar da) evet (buna) şahit olduk dediler. (A'raf, 172)

*Âlem-i ervaha ruhlar gelende
Elestü hitabı Hak buyuranda
Bazılar bu sırta vakıf olanda
Secde kıldım kimse kılmazdan evvel*

3. *Elif Lam Mim:* Kuran'da altı ayrı surede geçen ve din bilginlerince "huruf-ı mukattaa" olarak adlandırılan bu ayetle ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Zikrî de şiirinde bu ayeti şöyle yorumlar:

*Elif Allah Lam lutfudur kitabı
Mim mülküdür cümle âlem hesabı*

4. *Besmele:* Neml suresinde ayet olarak yer alan ve Tevbe suresi dışındaki tüm surelerin başında bulunan "Bismillahirrahmanirrahim" sözü, "besmele" olarak adlandırılmıştır. Zikrî, şu dizelerde besmeleyi anar:

*Besmeleyle başladım divanuma ben ibtida
İstianettir muradım ta erince intiha*

5. *Yevme la yenfa':* Yevme la yenfa'u malün ve la benün "O gün ne mal fayda verir, ne de evlat." (Şuara, 88)

*Yevme la yenfa sırrıdır bana vakt-i ecel
Zikriya gayrı kelam bilmenin vakti değil*

Hadisler: Zikrî, mutasavvıflar arasında hadis olarak kabul edilen, ancak farklı İslam kaynaklarının hadis olup olmadığı konusunda kuşkuyla yaklaştığı bazı sözlerden de iktibaslar yapmıştır. Örnekler:

1. *Entemut:* "Mütü kable en temütü."

*"Ölmeden önce ölünüz."
Alem-i vücuda geldim geleli
Entemut sırrını bildim bileli
Mürşid-i kâminden dersim alalı
Öldüm bu dünyada ölmezden evvel*

2. *Men aref:* "Men arefe nefsehü fe-

kad arefe rabbehü.” “Kendini bilen Rab-
bini bilir.”

Men aref sırrından dersin alanlar
Küntü kenz'in esrarına erenler

***

Men aref dersin okuyup mekteb-i irfanda sen
Ruh nedir cism içinde sen seni bilsen nolur

3. **Küntü kenz:** “Küntü kenzen mah-
fiyyen.” “Ben (gizli) bir hazineydim.”

Hak Teala **küntü kenz** esrarını kıldı sebep
Ol sebepten nur-ı Ahmed halk olundu ba-edep

***

Halas eyleyip yedinden din ile imanını
Vakıf olup **küntü kenz** esrarını bulsan nolur.

**Dinî ve tasavvufî kaynaklı söz-
ler:** Zikrî, dinî-tasavvufî gelenekte yer
etmiş olan ve günlük hayatta sıkça kar-
şılaşılan çeşitli sözleri de iktibas etmiş-
tir. Aşağıdaki örneklerde Hz. Muham-
med için dua amacıyla okunan “*salat ü
selam*”, Hallac-ı Mansur menkıbelerinde
yer alan “*enelhak*”, ezan ve kamette yer
alan “*es-salah*”, tasavvuf erbabınca ce-
vap, tasdik, soru, kabul, teşekkür ve ye-
min anlamlarında kullanılan “*eyvallah*”
sözleri iktibas edilmiştir.

Hem **salat ile selam** olsun Cenab-ı Ahmed'e
***

Enelhak sırrına mazhar olmayan olamaz berdar
***

Gönül mihrabına etmiş **es-salah**
*

Diline vird eyle sen **eyvallahı**

b. Telmihler

Zikrî, şiirlerinde çok sayıda dinî
ve tasavvufî kişiliğe ve çeşitli olaylara
telmihte bulunmuştur. Aşağıdaki ör-
neklerde Hz. Musa ve Hızır kıssasına,
hikmet ve hekimliğin piri kabul edilen
Lokman'a, ünlü mutasavvıf Hallac-ı
Mansur'a, Leyla ve Mecnun hikâyesine,
masal ve mitoloji kuşu Zümrüd-i Anka'ya
telmih vardır.

Kıssa-yı **Musa**'ya vakıfısın **Hızır**'a ne dedigin
Zikriya faş eyleme esrarı sen irfan mısın
***

Dert çekmeyen bilmez sırr-ı sübhani
Derd-i Hakk'ı bilen **Lokman**'i neyler
***

Enelhak sırrına mazhar olmayan olamaz berdar
O esrar-ı hakikate erip **Mansur** olan vardır
***

Gör nice meftun olan var **Leylî**'nin divanesi
Zümre-i aşka varanlardan muamma görünür
***

Her makamda kendi nefsinin görürsün kibr ile
Kanatsız uçmak dileyen **Zümrüd-i Anka** mısın

III. ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER 1

Besmeleyle başladım divanıma ben ibtida
İstianettir muradım ta erince intiha
Sürerim ruy-ı siyahım yerlere yalvarırım
Affede cümle kusurum ol cenab-ı Kibriya

Hak Teala küntü kenz esrarını kıldı sebep
Ol sebepten nur-ı Ahmed halk olundu ba-edep
Ol lütuftan cümle âlem rahmetin kıldı talep
Rahman ismin hürmetine eyleme ondan cüda

İns ü cinni cümle zi-ruh emrolunca mahşere
Hükmeder ism-i rahimle azabı kâfirlerle
Lutfeder cennetlerini cümleten mü'minlere
Kamu mü'min hür ile gülman ile bulur safa

Hem salat ile selam olsun cenab-ı Ahmed'e
Çar-ı yar-ı bâ-safa gark ola bahr-ı rahmete
Âl ü ashab yeum-i baki ta erince izzete
Bu günahkâr Zikri'yi Hak affede ruz-ı ceza

2

Bekledim bab-ı gülistan nev-baharım gelmedi
Açmadı goncasını ol taze narım gelmedi
Aşıtkam leyl ü nehar her yanı gözler gözlerim
Kalmadı sabra tahammül cümle varım gelmedi

Ben benim benliğimi terk eyledim her ne ki var
Bu cismimde ta'dad ile can bulunsa sad-hezar
Cümlesin kurban edeydim rahında her ne ki var
Hayf ola kim geçti eyyam ol hünkârım gelmedi

Çekemez ins ü melek bu hasreti dağ ile taş
Yedi deryaya mukabil çeşimden akan bu yaş
Ömrümü eyledim ifna günbegün yavaş yavaş
İhtiyar oldum bu yolda hâlâ yarım gelmedi

Eyle ya Rabbi inayet sen keremler kânısın
Bu dil-i mecruhuma sen dertlerin dermanısın
Zikri'yi affeyle kim sen cümle şahlar şahısın
Can içinde beyt-i rahmana cânânım gelmedi

3

Ey püser eyle teemmül aşka burhandır gönül
Sende olan üç yüz altmış şehre sultandır gönül
İsteyene ol verir alleme'l-esmadan haber
Hükümünü ilan eden mühr-i Süleyman'dır gönül

Makamın â'lada ister esfelde kılmaz karar
İstemez ömründe olmak mihnet ile şermsar
Cümle mahlukat içinde etmek ister iftihar
Âlem-i eesam içinde sırr-ı Sübhan'dır gönül

Nadana etmez muhabbet yâra can kurban eder
İzletin bulduka ol dem ah ile feryad eder
Gâh zeminde gâh zamanda dem be dem devran eder
Gâh tavafgâh-ı Huda'dır beyt-i rahmandır gönül

Bazı gülşene varır şeyda gibi güller derer
Çağırır ya leyl sadası ta varır arşa erer
Her seher katre gözünden akıtıp Ceyhun eder
Bazı kerre cuş edip derya-yı ummandır gönül

Zikriya bildin mi sen kim âlem-i eşya neden
Sende senlik bende benlik bu kuru dava neden
Ya nedir kalbin içinde durmayıp cevlan eden
Sen senin esrarını bilmeye irfandır gönül

4

Uyan gaftletten ey canım seni senden alan vardır
Beslersin bağ ile bostan akıbet bir talan vardır
Kuran kurmuş bu eyvanı seni ol eylemiş mihman
Ne yedin sen ne içtin neyledin bir gün soran vardır

Üç yüz altmış sefineyle sen ol derya-yı ummansın
Sakın garık olma girdaba sen ol deryada kaptansın
On iki vezirin var hem sen ol âleme sultansın
Nice sultanların tahtın yıkıp vıran eden vardır

Zikriya setredip aybın kemalat eyleme izhar
Semaya isteyen pervaz cenahsız olamaz tayyar
Enelhak sırrına mazhar olmayan olamaz berdar
O esrar-ı hakikate erip Mansur olan vardır

5

Gönül mir'atına bak âlem-i eşya görünür
Her eşya içinde Mecnunlara Leyla görünür
Kör olan görmez veli âlem nedir eşya nedir
Âşıka baktıkça her eşyada Mevla görünür

Bağrını kulmuş müzeyyen sahib-i gülşen olan
Gör nice feryat ediyor huzura şeyda olan
Her seherde ah ediyor huzur-ı dıvan olan
Arifana her nazarda arş-ı â'la görünür

Cümle canlı hem cemadat zikreder Mevla'sını
Kimse inkâr eyleyemez matlav-ı â'lasını
Vakıf olmadı melaiik allemel esmasını
Sen seni bildikçe esmadan müsemma görünür

Zikriya gitti elinden bu ömür sermayesi
Var mıdır gönlün içinde Hakk'ın mihmanhanesi
Gör nice meftun olan var Leyli'nin divanesi
Zümre-i aşka varanlardan muamma görünür

6

Hikmet-i Bar-ı Huda'dır cesette can eyleşir
Bazı gamgın bazı mesrur bazı handan eyleşir
Bazı dünya misl-i cennet bağ u bostan görünür
Ta mizac oldukça o can ah u figan eyleşir

Nimetle dolu olsa bu âlem şark u garb
Rızık olmayan tükenir ömrü şivan eyleşir
Can kafes içre kuş gibi karar etmez ruş u şeb
Ta ömrü ahir olunca sanki mihman eyleşir

Kimiler derviş olup bir nana ah kılar gezer
Kimi nimetle mesrur tahtında hünkâr eyleşir

Kimileri hâkim olup hükmünü ilan eder
Kimiler mahkûm olup huzurda divan eyleşir

Kimiler zalim olup zulmün kılıpdur aşikâr
Kimileri mazlum olup zar-ı gıryan eyleşir

Kimi ömrünce sıhhat-i ber-murad olup müdam
Kimiler iniler dert ile ah u zar eyleşir

Kimine aşk verip aşk ile eyler kâr u zarar
Kimine vermez muhabbet sanki hayvan eyleşir

Kiminin gönlüne verir masıva zulmet dolar
Kiminin gönlü münever nur-ı iman eyleşir

Kiminin gönlünü şeytan ahzedip eyler harABE
Kiminin gönlünde daim sırr-ı Yezdan eyleşir

Zikri'nin Zikri gönlünde olduğunca ta-ebed
Lutfedip ihsan ile gönlünde canan eyleşir

7

Gönül gülşenin babı açıldı
Cuş eyleyip şeyda feryada geldi
Görünce revnakı gonce-i bülbül
Ağlayıp ah ile gıryana geldi

Zar u zar ağlayıp vurur nağmeler
Öyle ah eyler ki yürekler deler
Anı işitmeyen gaftlet perdeler
Bülbül o aşk ile divana geldi

Bülbül nağmesinden alanlar şevki
Gönül gülşenin solmaz revnakı
Gönül deryasına vurup zevrakı
Zikri devr-i ahir zamana geldi

8

Dertlerime Hak'tan derman dilerken
Eski dertler üzere dert tazelandı
Gönül süruruna derman dilerken
Eski gamlar üzere gam tazelandı

Nice bir dert ile olam mübtela
Sabur eyledikçe artıyor bela
Meğer ki lutfede yaradan Huda
Ağızda duaya dil tazelandı

Ya Rab ruş-ı mahşer kılma mükedder
Günahkâra affın eyle mukadder
Gönlüm şita olmuş gelmiyor bahar
Erenler bağında gül tazelandı

Ya Rabbi sen artır derdim zikirinle
Daim lisanımı doldur şükürünle
Leyl ü nehar rahm et bize affınla
Çeşmim pınarından sel tazelandı

Zikri'yi zikirinden ayırma bir dem
Gönlümü meşgul kıl zikir ile her dem
Affınla nazar kıl sakla ağyardan
Dü çeşmim abından kan tazelandı

9

Gönül sıfnesin uğrattım bahre
Dalga sefinemi parelendirdi
Yeni dertlerim çün vardım tabibe
Tabip eski derdim tazelandirdi

Dünyada çok çektim ah ile hasret
Dostumdan muhabbet ağyardan mihnet
Zannettim ki buldum akıbet sıhhat
Bu hasret yüreğim yarelendirdi

Muhibb-i sadıklar aldı yönümüz
Derunum ahından çıkar ünümüz
Gözlerken gele mi sürur günümüz
Sürur günüm takdir karelendirdi

Gönül şita oldu gelmedi bahar
Nice ola bu hal leyl ile nehar
Zikri Hakk'ı zikret her şâm ü seher
Huda zikredeni çarelendirdi

10

Ayn-ı hidayetir lutfun ezeli
Bildim bu dünyaya gelmezden evvel
Aradım levhinde olan takdim
Buldum bu dünyaya gelmezden evvel

Âlem-i ervaha ruhlar gelende
Elestü hitabı Hak buyuranda
Bazılar bu sırra vakıf olanda
Secde kıldım kimse kılmazdan evvel

Âlem-i vücuda geldim geveli
Entemut sırrını bildim bileli
Mürşid-i kâmiliden dersim alalı
Öldüm bu dünyada ölmezden evvel

Safa da bir ceza da bir dem de bir
Bu dünyada çekdiceğim gam da bir
Ömür de bir ecel de bir can da bir
Ağladım bu hâle gülmezden evvel

Yeter olma Zikri dillere destan
Gönül bahçesini eyle gülistan
Göz yaşıyla suvar hoş ola bostan
Feryad ede bülbül solmazdan evvel

11

Ararken seherde gönül levhinde
Okudum alleme'l-esma'yı buldum
Katre arar iken aşkın abında
Saldım sefinemi deryayı buldum

Elif Allah Lam lutfudur kitabı
Mim mülküdür cümle âlem hesabı
Zikreyledim doksan dokuz esmayı
Bi-kesem nusrete Mevla'yı buldum

Benim kemter ednaların zerresi
Ancak oldur kemterler reh-nüması
Bir ismi Rezzak'tır doyurur nası
Cümleye rahmeden Rahman'ı buldum

Doksanıdır tevellüt altmış bir yaşım
Bizden yüz çevirdi yaran yoldaşım
Nice dolandırdım bu garip başım
Zikri'yim gönümde mihmanı buldum

12

Gönül bahçesini seyran eyledim
Bülbülleri mahzun güller perişan
Solmuş çiçekleri bozulmuş revnak
Esen rüzigârdan dallar perişan

Uğramış şitaya gelmez baharı
Bilinmez zulmetten leyl ü neharı
Yıkılmış etraftı burcu hisarı
Kesilmiş suları göller perişan

Şecerler kurumuş açılmaz güller
Kasavet bağlamış ötmez bülbüller
Diledim ki kaçam kalsın bu eller
Her etrafta baktım yollar perişan

Binaları olmuş sanki çölistan
Dağları kurumuş şol Arabistan
Diledim tamiri hoş ola bostan
Baktım vücudumda kollar perişan

Yağmıyor yağmurlar bitmiyor lale
Acaba hâlimiz böyle mi kala
Rahmet deryasından gelen bu ele
Seherlerde esen yeller perişan

Tahammül kalmadı gündüz ne gece
Dinle bu razımı eyle netice
Dilerim Hazret'e edem iltica
Ağızda duaya diller perişan

Gönül mizacından almış bu rengi
Baksan hakikatte bulunmaz dengi
Zikri sen terk eyle adüye cengi
Vücutta takat yok eller perişan

13

Gönül sana senden şikâyetim var
Daim ağlat beni güldürme sakın
Ruhuma bir sürur gelse aşikâr
O zalim nefsimi bildirme sakın

Soyundur varlıktan et beni üryan
Kıl aşkın naryyla ciğerim büryan
Dünya safa olsa derya-yı umman
Bir kadeh benimçün doldurma sakın

Gaflet hicabını keşfeyle her dem
Feryad ü figanım arttır dembedem
Hayat-ı hakika yürü bas kadem
Ruh-ı sultanımı öldürme sakın

Seyyah ol yürü var canan iline
Bülbül ol gülşende dostun gülüne
Feryad ü figan et sağ u soluna
Gülün revnakını soldurma sakın

Zikri aşk oduyla ciğerin dağla
Gam hasret kuşağın beline bağla
Leyl ü nehar kanlı yaş ile ağla
Yağlıkla gözlerin sildirme sakın

14

Bugün canan bizi davet eyledi
Buyurun nasibi olanlar gelsin
Gönül mihrabına etmiş es-salah
İktida eyleyip kılanlar gelsin

Zümre-i uşşaka vasil olanlar
Men aref sırrından dersin alanlar
Küntü kenz'in esrarına erenler
Dürr ile mercanı derenler gelsin

Varlığın terk edip olanlar üryan
Aşkın ateşiyle ciğerin büryan
Dide abun eden derya-yı umman
O bahre sefîne olanlar gelsin

Ol bad-ı seherden alanlar nida
Açıldı rahmetin babı mutlaka
Canını canana kılanlar feda
Sıdkında necatı bulanlar gelsin

Zikrî zikret Hakk'ı her seherlerde
Seherde keşfolur yetmiş bin perde
Yağar derya gibi şifa her derde
Rahmet deryasına dalanlar gelsin

15

Bir kuluna lutf eylese tecelli
Dünyada başına belalar gelir
Âşık eyledikçe ah u figanı
Maşukun gönlüne safalar gelir

Hiç var mı alemde âşık-ı safâ
Bir dem safâ balsa gelir bin cefa
Akıbet mihnetten bulur ol vefa
Şeş cihat sırrına sadalar gelir

Kimi der âşuktur kimi der veli
Kimi der arıftır kimi der deli
Kimi der şaşırılmış Allah'ın kulu
Her lisandan nice hatalar gelir

Tevekkül kul gönle çağır Allah'ı
Allah diyen darı kalmaz billahi
Diline vird eyle sen eyvallahı
Umulur ki Hak'tan atâlar gelir

Zikrî sabredince yetişir bela
Tez varsan ileri bulursun bela
Çilekeşler böyle olmuş mübtela
Âşıkta maşuktan hedefaylar gelir

SONUÇ

Asıl adı Abdulgani Oğuz olan mutasavvıf halk şairi Zikrî, 1873-1939 yılları arasında Erzurum'da yaşamıştır. Sözlü gelenek içinde yayılmış olan şiirleri, bir kitap bütünlüğü halinde bulunmamaktadır. Elimizde şairin dörtlülükler ve beyitler halinde ortaya koyduğu 52 şiiri mevcuttur. İlahî aşkı şiirlerinin ana eksenine oturtan şair, özellikle tasavvuf düşüncesinde önemli bir yere sahip olan "insan-ı kâmil" modelini sıkça gündeme getirmiştir. Koşma biçimindeki şiirlerin-

de sade bir halk dilini kullanan Zikrî, gazel ve murabballarında Arapça ve Farsça kelimelere, dinî ve tasavvufî kavramlara yer vermiştir. Şiirlerinde genellikle lirik bir söyleyiş egemendir.

NOTLAR

¹ Bu yazı daha sonra şu eserde yer almıştır: Sıtkı Aras, *Erzurum'un Manevi Mimarları*, İstanbul 1996, s. 81-90

² Ardos (Çamlıbel) köyü, 1926 yılına kadar Erzurum'un Narman ilçesine bağlıydı. 1926'da yapılan değişiklikle Oltu'ya bağlandı. Zikrî'nin öldüğü yıllarda da Oltu ilçesine bağlı olmasına rağmen halk arasında yaygın bilinen biçimiyle mezar taşına "Narman'ın Ardos köyünden" şeklinde kaydedilmiş olmalıdır.

KAYNAKLAR

Aça, Mehmet (2004), "Halk Şiirinde Tür ve Şekil", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. M. Öcal Oğuz), Ankara, 363-314.

Akarpınar, R. Bahar-M. Arslan (2004), "Tekke-Tasavvuf Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. M. Öcal Oğuz), Ankara, 213-262.

Akkuş, Metin (2006), *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*, Erzurum.

Akkuş, Metin (2000), *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, Erzurum.

Aras, Sıtkı (1990), "İlim ve İrfan Erlerinden Abdulgani (Zikrî) Efendi", *Mina*, 1 (11), Ocak, 17-22.

Aras, Sıtkı (1996), *Erzurum'un Manevi Mimarları*, İstanbul

Başar, Zeki (1972), *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara.

Erk, H. Basri (1947), T, İstanbul.

"Erzurum Şairleri Gecesi" (1946), *Erzurum (Halkevi Kültür Dergisi)*, 3 (8-9), 19 Şubat, 57-58.

Güzel, Abdurrahman (2004), *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Ankara.

Kasır, Hasan Ali (1999), *Erzurum Şairleri*, Erzurum.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (1993), (hzl. A. Özek vd.), Ankara.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara

Seyidoğlu, Bilge (1983): "Halk Şairlerinde Tasavvuf", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II*, İzmir 1983, 134-147.

Tatçı, Mustafa (1990), *Yunus Emre Divanı-I İnceleme*, Ankara.

Uludağ, Süleyman (1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Yılmaz, Mehmet (19929), *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul.